

JEZYKOZNAWSTWO

ANNA RUDYK

Leksykalne wykładniki emocji pozytywnych w tekście polskim w porównaniu z rosyjskim przekładem

The lexical markers of positive emotions in the Polish text compared to Russian translation

Abstract. This article analyses Polish nouns denoting selected positive emotional states in comparison to their equivalents in the Russian text. The factual material was taken from Katarzyna Kołczewska's book entitled *Kto, jak nie ja?* and its translation into Russian, and includes sentences containing the above-mentioned nouns and their equivalents from the target text. The conducted analysis allows us to state that the nouns denoting emotions recorded in translation dictionaries, despite the presence of exact equivalents, are translated by means of lexemes modifying their meaning both in the quantitative aspect (by using lexemes indicating emotional states of higher or lower intensity), as well as in the qualitative aspect. In addition, the emotional meaning of selected nouns is conveyed in the target text by means of words referring to other parts of speech, often co-occurring with the main dictionary equivalent. The study has shown that despite the presence of established equivalents in translation dictionaries, the meaning of nouns naming selected positive emotions is conveyed in different ways in the Russian translation text. The presented repertoire of textual equivalents is by no means complete and final. The study concludes that the repertoire remains open, and textual realizations are not always consistent with the equivalents proposed by the dictionary.

Keywords: positive emotional states, translation, nouns, Polish language, Russian language

Anna Rudyk, University of Rzeszów, Rzeszów – Poland, arudyk@ur.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-2238-9841>

Uczucie, emocja, odczucie, przeżycie, afekt, nastrój – to różne określenia stanów wewnętrznych człowieka. Mimo iż każde z wymienionych pojęć oznacza inny rodzaj doznania, niektóre z nich, zwłaszcza uczucia i emocje, są często utożsamiane. Również w niniejszej pracy, która opiera się na analizie językoznawczej bez uwzględnienia aspektów psychologicznych, będą one stosowane wymiennie.

W uogólnieniu można wyróżnić kilka cech właściwych wszystkim reakcjom psychicznym, jakimi są emocje:

- powstają pod wpływem rzeczywistych sytuacji, wydarzeń, ale również wspomnień czy oczekiwań, planów;
- mogą być charakteryzowane jako pozytywne, negatywne bądź neutralne, choć wartościowanie niektórych stanów jest zdecydowanie ambiwalentne, dlatego, jak zauważa Małgorzata Borek, „niezmiernie ważne jest to, aby interpretacja stanów uczuciowych była dokonywana w oparciu o kontekst” (Borek 11);
- mogą mieć różną intensywność;
- mogą wpływać lub nie na aktywność człowieka, mobilizując go lub nie do działania;
- dają się komunikować w sposób werbalny i niewerbalny (również między ludźmi i zwierzętami);
- mimiczne reakcje na emocje są podświadome i nie zależą od przynależności społecznej czy rasowej (Kamalova, Berestnev 351–352).

Wśród publikacji z zakresu lingwistyki można znaleźć wiele pozycji poświęconych nazywaniu emocji, sposobom mówienia o nich czy też opisowi środków ich wyrażania (Data 245). Należy bowiem zwrócić uwagę na rozgraniczenie wyrażania emocji w języku i mówienia o nich. Emocje są wyrażane poprzez odpowiednią intonację oraz za pomocą specjalnych środków językowych, do których można zaliczyć chociażby wykrzykniki, leksykę emotywno-oceniającą czy pewne charakterystyczne typy zdań, przy czym dotyczy to wyłącznie wypowiedzi osoby doświadczającej danej emocji bądź wyrażającej ocenę. Z kolei mówienie o emocjach można podzielić na odzwierciedlenie i opis. Odzwierciedlenie emocji w tekście odbywa się poprzez deskrypcję gestów, mimiki, zmian wyglądu zewnętrznego człowieka, natomiast do opisu służą głównie czasowniki ematywne, przy czym, jeżeli tego rodzaju wypowiedź stanowi reakcję na konkretne wydarzenie, może mieć ona charakter performatywny (Gak 87–88).

Mimo iż emocje to doznania indywidualne, zarówno ich doświadczanie, jak i mówienie o nich jest uwarunkowane kulturowo. Wyrażanie emocji to istotny składnik kompetencji komunikacyjnej (Łątka 35). Pozwala ona nie tylko mówić o uczuciach, ale także uzewnętrznić je. Ekspresja uczuć, rozumiana jako mówienie z uczuciem o różnych sprawach, stanowi przejaw funkcji ekspresywnej, która poprzez nadawanie wypowiedzi zabarwienia emocjonalnego wyraża uczuciowy stosunek mówiącego do świata i opisywanych zjawisk (Czapiga 19). W funkcji ekspresywnej może zostać użyta każda jednostka języka, w związku z czym każda taka jednostka jest potencjalnie ekspresywna (Grabias 22).

Leksyka emotywna jest klasyfikowana w różny sposób. W podręczniku stylistyki języka rosyjskiego można znaleźć następujący podział:

- wyrazy, które niosą ładunek ekspresywno-emocjonalny w swojej semantyce, w związku z czym są nacechowane stylistycznie; do grupy tej zalicza się wyrazy jednoznaczne, używane w mowie potocznej, familiarne (np. *лентяй*) bądź przeciwnie – w wypowiedziach książkowych, podniosłych (np.: *дерзновенный, всемогущий* – ostatni z przytoczonych leksemów bywa używany ironicznie);
- wyrazy wieloznaczne, które w użyciu przenośnym nabierają cech oceniających i ekspresywnych, nacechowane emocjonalnie w konkretnej sytuacji użycia, np. wyrazy *слон, медведь, орел* użyte jako określenia człowieka;
- wyrazy, którym ekspresywność i emocjonalność nadawane są przez sufiksy słowotwórcze, np. *мамочка, цветочек* (jest to nie tyle zjawisko leksykalne, ile słowotwórcze) (Kożina, Duskaeva, Salimovskij 222).

Autorzy podkreślają, że

Экспрессивно-эмоциональная окраска у слова возникает в результате того, что само его значение содержит элемент оценки. Функция чисто номинативная осложняется здесь оценочностью, отношением говорящего к называемому явлению, а следовательно, экспрессивностью (обычно через эмоциональность) (Kożina, Duskaeva, Salimovskij 222).

Inną klasyfikację leksemów emotywnych przedstawia Jurij Apresjan, wyróżniając:

- wyrazy oznaczające emocje – czasowniki, rzeczowniki, przymiotniki i przysłówki;
- wyrazy niebędące oznaczeniami emocji, których znaczenie zawiera wskazanie na stan emocjonalny subiekta, towarzyszący jego czynności lub stanowi (np. *любоваться – смотреть с удовольствием*) oraz wyrazy, które emocji nie nazywają, jednak ukazują bezpośredni związek z nimi (np. *цzerwienić się = pokrywać się rumieńcem ze wstydu; краснеть = покрываться румянцем от стыда*) (Apresjan 51, cyt. za: Orzechowska 410).

Jak pisze Ludmiła Babienko, „единый семантический стержень эмотивной лексики – отражение эмоциональной сферы жизни человека” (Babenko 71). Lingwistka wymienia różne kryteria klasyfikacji leksyki ematywnej, pisząc: „Различные множества эмотивной лексики выделяются в зависимости от того, какая сема эмотивной лексики кладется в основание классификации” (Babenko 62). W związku z tym, że emotywność realizuje się we wszystkich gramatycznych formach słowa, można, według Babienki, wydzielić sześć klas jednostek leksykalnych nacechowanych emotywnie: ematywne czasowniki, rzeczowniki, przymiotniki, przysłówki, słowa kategorii stanu i wykrzykniki (Babenko 64–70). W niniejszym artykule zostanie poddana analizie jedna z tych grup – rzeczowniki, a konkretnie polskie rzeczowniki nazywające wybrane pozytywne stany emocjonalne w porównaniu z ich ekwiwa-

lentami w tekście rosyjskim. Uwaga zostanie skupiona na sposobie przekładu wspomnianych leksemów, środkach przekazu niesionego przez nie emotywne-go znaczenia. Materiał faktograficzny został zaczerpnięty z książki Katarzyny Kolczewskiej *Kto, jak nie ja?* (2013) oraz jej tłumaczenia na język rosyjski (Kolčevs'ka) i obejmuje zdania zawierające określone wyżej rzeczowniki oraz odpowiedniki tych zdań z tekstu docelowego. Łącznie wynotowano 10 rzeczowników nazywających emocje pozytywne: *entuzjazm, nadzieja, podziw, radość, rozbawienie, szczęście, ulga, wzruszenie, zachwyt i zaufanie*; wystąpiły one łącznie w 142 zdaniach.

Niektóre z zebranych rzeczowników mają w tekście przekładu jeden odpowiednik będący ekwiwalentem słownikowym, np.:

[1] Byłam tym zdziwiona, ale myślenie o Oli sprawiło mi *ulgę*.

Странно, но мысли об Оле принесли мне *облегчение*.

[2] *Wzruszenie!* Tak, to ono mnie dławilo. Oczy zapiekły mnie mocniej, po policzkach popłynęły łzy.

Волнение! Так вот что сдавило мне горло! В глазах запекло, и по щекам потекли слезы.

Leksemy *ulga* i *облегчение* to odpowiedniki słownikowe, co obrazują poniższe definicje: '*ulga* [...] облегчение n; *doznać* ~i почувствовать облегчение; *sprawiać* ~ę приносить облегчение' (WSPR, P-Ż¹ 467); '*ulga* [...] облегчение' (NSRPPR 1113); '*облегчение* [...] (чувство успокоения) *ulga* ж; *почувствовать* ~ почувст' ulgę; *вздыхнуть с* ~ем westchnąć z *ulgą*; *с чувством* ~я z uczuciem *ulgi*' (WSRP, A-O 681); '*облегчение* [...] *ulga*' (NSRPPR 245). Spójne są również eksplikacje znaczeń zamieszczone w słownikach definicyjnych, co przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Definicje rzeczowników *ulga* i *облегчение*

<i>ulga</i>		<i>облегчение</i>		
WSJP	ISJP	SRJ	BTS	NSRJ
'uczucie odprężenia, pojawiające się po ustąpieniu fizycznych dolegliwości lub napięcia nerwowego'	'czujemy <i>ulgę</i> , kiedy kończy się coś nieprzyjemnego, np. ból, zmęczenie lub wysiłek'	'чувство успокоения, освобождения от тревоги, беспокойства и т. п.'	'чувство легкости, освобождения от тревоги, беспокойства и т. п.'	'ощущение легкости, освобождения от чего-л.'

¹ W niniejszym artykule stosuję skróty tytułów słowników. Ich wykaz znajduje się na końcu tekstu.

Tabela 2 prezentuje znaczenia rzeczowników wyróżnionych w drugiej parze zdań:

Tabela 2. Definicje rzeczowników *wzruszenie* i *волнение*

<i>wzruszenie</i>		<i>волнение</i>		
WSJP	ISJP	SRJ	BTS	NSRJ
‘stan psychiczny wywołany czymś, co się stało albo co ktoś zrobił, taki, że człowiek zaczyna odczuwać wiele pozytywnych uczuć, tak intensywnie, że może się to manifestować wydzieleniem łez’	‘wzruszenie to stan psychiczny, w którym doznajemy uczuć takich, jak tkliwość lub rozrzewnienie, czasem objawiają się łzami’	‘нервное возбуждение, сильное беспокойство, вызванное чем-л. (страхом, радостью, ожиданием и т. п.)’	‘нервное возбуждение, вызванное ожиданием чего-л. нового, предчувствием чего-л. неизвестного’	‘перен. возбуждение, вызванное ожиданием, страхом, тревогой, радостью и. т. п.’

Na podstawie definicji pochodzącej z WSJP, zamieszczonej w pierwszej kolumnie tabeli 2, zdecydowałam się potraktować *wzruszenie* jako emocję pozytywną i uwzględnić rzeczownik *wzruszenie* w prowadzonym badaniu. Jednak wartościowanie danego stanu jako pozytywny nie jest jednoznaczne, o czym mogą świadczyć eksplikacje pochodzące z innych opracowań leksyko-graficznych. Warto podkreślić, że mimo obecności w słowniku przekładowym jednego ekwiwalentu wyrazu *wzruszenie* w znaczeniu emotywnym [‘**wzruszenie** [...] волнение; **sluchać ze ~em** слушать с волнением; **nie móc słowa wymówić ze ~a** не мочь произнести ни слова от волнения; **niewymowne ~** неизъяснимое волнение [...]’ (WSPR, P-Ż 608)], słownik rosyjsko-polski rozszerza to znaczenie: ‘**волнение** [...] przen. (*тревога, беспокойство*) niepokój *m*; podniecenie, wzburzenie (*возбуждение*); wzruszenie (*избыток чувств*); **прийти в ~** zaniepokoić się, wzruszyć się’ (WSRP, A-O 128). Jak pokazują przywołane definicje słownikowe, choć leksem *волнение* występuje jako jedyny ekwiwalent wyrazu *wzruszenie* w znaczeniu emotywnym, ich pola znaczeniowe nie pokrywają się, nie są do końca spójne. Odzwierciedlenie tej sytuacji można znaleźć w słownikach definicyjnych obu porównywanych języków.

W zebranych materiale odnotowano też powtarzalne sytuacje, gdzie koniunkcja różnych pozytywnych znaczeń emotywnych realizowana jest w przekładzie za pomocą jednego rzeczownika, np.:

[3] Cała buzia jaśniała *szczęściem i radością* beztrioskiej trzylatki.

Мордашка беззаботной трехлетки просто светилась от *счастья*.

[4] Zalała mnie fala *radości i szczęścia*.
 Меня с головой накрыла волна *счастья*.

Radość to ‘stan psychiczny wywołany tym, co bardzo lubimy, co jest dla nas dobre i sprawia nam ogromną przyjemność, charakteryzujący się silnymi i widocznymi reakcjami, np. okrzykami czy podskokami’ (WSJP, źródło elektroniczne). Carrol Izard definiuje *radość* jako „нечто большее, чем положительная установка на себя и на мир; это особого рода звено; это острое чувство торжества” (Izard 238). Anna Wierzbicka proponuje następującą eksplikację tej emocji: „Radość = uczucie, którego doznajemy wtedy, kiedy stwierdzamy, że dzieje się to, co pragniemy, aby się działo” (Wierzbicka 62). Z kolei szczęście w znaczeniu odczuwanej przez człowieka emocji definiowane jest jako ‘stan pełnego zadowolenia z sytuacji, w jakiej dana osoba się znajduje’ (WSJP, źródło elektroniczne). Jak zauważa Borek, próby zdefiniowania szczęścia pokazują, że jest ono często utożsamiane z radością i zadowoleniem, natomiast różni się od nich natężeniem – być może właśnie ze względu na jakościowe podobieństwo radości i szczęścia w tekście przekładu emocje te nie zostały wyodrębnione, lecz objęte nazwą wskazującą na doznanie głębsze, bardziej intensywne i trwałe (Borek 186).

Również rzeczownikom *wdzięczność* i *rozbawienie* przypisano w tekście docelowym po jednym odpowiedniku, jednak niesione przez nie znaczenie emotywnie zostało przekazane w przekładzie za pomocą innej części mowy:

– przymiotnika, np.:

[5] Widziałam, jak przez moją Olę przewalają się strach, niepewność, napięcie, *wdzięczność* i poczucie zaufania.
 Я уже научилась понимать, когда моя Оля боится чего-то, растеряна, нервничает, доверяет или *благодарна* мне.

Rzeczowniki nazywające emocje w zdaniu polskim (*strach, niepewność, napięcie, wdzięczność*) oraz związek wyrazowy *poczucie zaufania* tworzą podmiot szeregowy, natomiast użyte w przekładzie czasowniki (*нервничает, доверяет*) i przymiotniki w formie krótkiej (*растеряна, благодарна*) – orzeczenie szeregowe. Transformacje morfologiczne pociągają więc za sobą zmianę ról składniowych, niemniej znaczenia emotywnie zostały zachowane.

– przysłówka, np.:

[6] – А, cześć! Co słyhać? Potrzebujesz czegoś? Jakieś prochy? Flaszeczkę? – spytała z *rozbawieniem*.
 – О, привет! Как дела? Тебе что-то нужно? Может, таблетки или бутылка? – спросила она *весело*.

Wyrażenie przyimkowe *z rozbawieniem* pełni funkcję okolicznika w tekście oryginalnym. Ta sama funkcja przypada w przekładzie przysłówkowi *весело*, a zatem części mowy, która jest najbardziej typowa dla określania czasowników. Rozbawienie to ‘stan, w którym znajduje się ktoś, komu chce się śmiać’ (WSJP, źródło elektroniczne), ‘uczucie, którego doznajemy, kiedy jest nam bardzo wesoło’ (ISJP, P–Ż 461). W słownikach przekładowych wyraz ten nie został odnotowany, podano jedynie odpowiedniki wyrazów współrzędnych ‘**rozbawić** развеселить ♦ **rozbawiony** (wesoły) веселый/разыгравшийся (увлекшийся забавой)’ (NSRPPR 1007); ‘**rozbawić** сов. развеселить, потешить *pot.*’; ‘**rozbawić się** сов. развеселиться, прийти в веселое настроение; разыграться’; ‘**rozbawiony** [...] развеселившийся, веселый’ (WSPR, P–Ż 261). Obecność wśród odpowiedników słownikowych wyrazów zawierających rdzeń *-весел-* potwierdza spójność w zakresie rodzaju stanu emocjonalnego, na który wskazują polski rzeczownik i rosyjski przysłówek.

Inne z poddanych analizie rzeczowników, wyrazy *счастье*, *вспóлчucie*, *надежда* i *захвѳyt*, mają w tekście rosyjskim trzy różne odpowiedniki. Pierwszy z wymienionych leksemów występuje nie tylko w znaczeniu stanu, ale również przyczyny czy pomyślnych okoliczności. WSJP podaje następującą definicję: 1.a ‘stan pełnego zadowolenia z sytuacji, w jakiej się dana osoba znajduje’; 1.b ‘coś, co jest źródłem pełnego zadowolenia’; 2. ‘zbieg okoliczności, w wyniku którego staje się coś dobrego dla danej osoby lub nie dzieje się coś złego, co mogłoby się zdarzyć’ (WSJP, źródło elektroniczne). Znaczenia 1.a i 1.b można uznać za emotywnie, natomiast ostatnie z przywołanych należy raczej odnieść do leksyki wartościującej. Porównajmy wybrane przykłady użycia:

[7] Rozmowa nie była przyjemna, lecz *na szczęście* krótka i zabrali mi dowód rejestracyjny.
Разговор у нас вышел неприятный, но, *к счастью*, короткий. Они забрали у меня документы на машину [...].

Komentarz przyrematyczny *na szczęście* służący za wykładnik postawy emocjonalnej niesie znaczenie ‘mówiący wie, że jest tak, jak mówi i uważa, że to dobrze, że tak jest’ (WSJP, źródło elektroniczne). Mamy zatem do czynienia z wyrażeniem funkcyjnym, jednak zawiera ono leksem prymarnie występujący jako nazwa stanu emocjonalnego, w związku z czym został tu wspomniany. W tekście przekładu użyto wtrącenia *к счастью*, które ‘выражает удовлетворение по поводу чего-л.’ (BTS 320).

Na miejscu zdań zawierających leksem *счастье* występują też konstrukcje z czasownikiem *повезло*, np.:

[8] *Сале счастью*, że to takie duże mieszkanie.
Как же нам *повезло*, что квартира оказалась такой большой.

Mimo iż w języku polskim wyróżniona fraza wykrzyknikowa ma nie tyle emotywny, ile wartościujący charakter [por. *cale szczęście* ‘używane w sytuacji, gdy mówiący chce podkreślić, że to, o czym mowa, okazało się korzystne w danych okolicznościach’ (WSJP, źródło elektroniczne)], zawiera leksem funkcjonujący prymarnie jako nazwa uczucia – dlatego została włączona do zebranego materiału.

Oprócz wyżej wymienionych odpowiedników odnotowano też rozwiązanie translatorskie pozbawione leksemów emotywnych bądź ich homonimów:

[9] – [...] Wyniosę się do Warszawy i będziemy sobie z Olką żyły w zdrowiu i szczęściu.
– Потом перееду в Варшаву и будем мы там с Олькой *жить-поживать*.

Okolicznikowy sens polskiej frazy zawierającej leksem *szczęście* (*w zdrowiu i szczęściu*) został przekazany za pomocą wyrażenia *жить-поживать*, definiowanego w następujący sposób: ‘(народно-поэт.) – жить в течение некоторого (обычно продолжительного) времени’ (SRJ, t. III 235); ‘существовать спокойно, благополучно, хорошо’ (NSRJ, źródło elektroniczne). Znaczenie wyróżnionych wyrażen można zatem interpretować jako życie proste, spokojne, bezproblemowe, pozbawione większych trosk.

Jak widać, mimo obecności różnych realizacji w tekście docelowym, leksem *szczęście* nie występuje w znaczeniu nazwy emocji, lecz tworzy wyrażenia będące wykładnikiem postawy emocjonalnej mówiącego interferującej z pozytywnym wartościowaniem. Struktura semantyczna wyrazu *szczęście* obejmuje zarówno grupę znaczeń związana ze sferą uczuć, jak i grupę znaczeń dotyczących zewnętrznych okoliczności, pomyślnego losu (Popowicz 144).

Kolejny rzeczownik nazywający stan emocjonalny, którego znaczenie w tekście rosyjskiego przekładu zostało przekazane na trzy różne sposoby, to wyraz *надежда*. W tekście docelowym odnotowano następujące odpowiedniki:

– *надежда*, np.:

[10] – W pracy? Pytasz, czy mama jest w pracy? – zapytałam z *nadzieją* w głosie.
– А, на работе? Ты спрашиваешь, на работе ли мама? – переспросила я с *надеждой* в голосе.

Borek pisze:

Oprócz twarzy i oczu, które najczęściej stanowią odzwierciedlenie naszych uczuć i emocji, bardzo ważny jest również głos. Okazuje się, że ton głosu może zdradzać różne uczucia, takie jak gniew, szczęście, smutek. Ton głosu może oznaczać, w jakim stopniu mówiącemu na czymś zależy oraz jak jest do czegoś nastawiony (Borek 235).

Słowa te znajdują potwierdzenie w przywołanym fragmencie narracji, gdzie zawarto informację, że w głosie mówiącego można było rozpoznać doświadczany stan emocjonalny polegający na optymistycznym przypuszczeniu, że spełni się jego oczekiwanie. Definicje danego uczucia zostały zawarte w tabeli 3.

Tabela 3. Definicje rzeczowników *nadzieja* i *надежда*

<i>nadzieja</i>		<i>надежда</i>		
WSJP	ISJP	SRJ	BTS	NSRJ
'oczekiwanie, że w przyszłości spełnią się czyjeś życzenia'	'pragnienie i oczekiwanie, że coś ułoży się pomyślnie w przyszłości'	'ожидание чего-л. желаемого, соединенное с уверенностью в возможности осуществления'	'ожидание чего-л. желаемого, благоприятного, соединенное с уверенностью в возможности осуществления'	'ожидание чего-л. благоприятного, в сочетании с уверенностью в его осуществлении'

Definicje zamieszczone w słownikach obu porównywanych języków są spójne, przedstawiają nadzieję jako stan oczekiwania na pomyślnie dla mówiącego zdarzenia i wiarę w prawdopodobieństwo ich zaistnienia.

– *надеяться*, pr.:

[11] Nie wiedziałam, co będę robiła w domu, ale miałam *nadzieję*, że nie będzie tam bólu i lęku. Я не знала, что ждет меня дома, но *надеялась*, что там больше не будет боли и страха.

Wyróżniony czasownik rosyjski jest odpowiednikiem frazy czasownikowej *mieć nadzieję*.

– *надеясь*, pr.:

[12] [...] miałam *nadzieję*, że chociaż tutaj jeszcze można coś zrobić. Может, его в другое отделение положили? – допытывалась я, *надеясь*, что хоть тут я что-то смогу сделать.

Mimo braku tożsamości morfologicznej polskiego leksemu ze znaczeniem emotywnym i formy rosyjskiej (imiesłów przysłówkowy), będącej leksykalnym wykładnikiem emocji, charakter nazywanego stanu nie uległ zmianie dzięki zastosowaniu leksemu należącego do rodziny wyrazów głównego odpowiednika słownikowego.

Trzy różne współrzedne odpowiedniki ma w zebranym materiale również rzeczownik *zachwyт*. Są to:

– rzeczownik *восхищение*, np.:

[13] Oczy Oli z *zachwytu* zrobiły się jak dwa księżycy w pełni.

Олины глазки округлились от *восхищения* и стали похожи на две серебряные монетки.

Wyrażenia przyimkowe z *zachwytu/om восхищения* pełnią w zdaniach obu języków funkcję okoliczników przyczyny. Uwagę zwraca odmienny obiekt porównujący w każdym ze zdań – w polskim tekście są to księżycy w pełni, w rosyjskim – srebrne monety. Wyrażenia porównawcze mogą różnić się od siebie stopniem zespolenia składników – przywołane przykłady prezentują stopień zerowy, gdyż są to porównania indywidualne, autorskie, twórcy wykorzystują je, aby dokładniej przekazać czytelnikowi swoje odczucia (Chudyk 10).

– czasownik *восхищаться*, np.:

[14] Uwodziłam ją pochwałami i *zachwyta*mi.

Хвалила и *восхищалась* ею.

Użycie formy liczby mnogiej nie jest typowe dla rzeczowników abstrakcyjnych, do których należy zaliczyć leksem będący nazwą stanu emocjonalnego. W danym użyciu można interpretować znaczenie formy *zachwyty* jako werbalny przejaw stanu psychicznego kogoś, kto coś podziwia (WSJP, źródło elektroniczne). Czasownik zastosowany w tekście docelowym jest eksplikowany w następujący sposób:

‘1. Приходить в восхищение. 2. Выражать восхищение; восторгаться’ (NSRJ, źródło elektroniczne). Sensowi konstrukcji oryginalnej bliższe jest drugie z przywołanych znaczeń.

– przysłówek *восхищенно*, np.:

[15] – Zmieniło się tutaj u was! – powiedziałam z *zachwytem*.

– Как тут все у вас изменилось! – *восхищенно* сказала я.

Po raz kolejny rosyjski przysłówek będący leksykalnym wykładnikiem pozytywnej emocji występuje na miejscu polskiego wyrażenia przyimkowego pełniącego funkcję okolicznika. Prawidłowość ta zostanie wyeksponowana w dalszej części niniejszego artykułu.

Niektóre z odnotowanych rzeczowników emotywnych znalazły w tekście docelowym aż cztery różne realizacje. Wśród nich można wyróżnić leksem *радость*, którego emotywnie znaczenie w tekście przekładu przekazują:

– rzeczownik *радость*, np.:

[16] Ola podskakiwała z *radości*.

Оля аж подпрыгивала *от радости*.

[17] Tam *radość* mi minęła, bo lekarka mi uświadomiła, że już czas porozmawiać z siostrą.
Там моя *радость* быстро увяла, потому что психиатр настояла, чтобы я наконец поговорила с сестрой.

W pierwszym z przywołanych przykładów wyróżnione wyrażenia przyimkowe są okolicznikami przyczyny. Druga para zdań zawiera rzeczowniki emotywnie w funkcji podmiotu.

– czasownik *радоваться*:

[18] Niestety, moja *radość* była przedwczesna.
Вот только рано я *радовалась*.

Polski rzeczownik emotywny pełni w zdaniu funkcję podmiotu, rosyjski czasownik ze znaczeniem pozytywnego stanu emocjonalnego – orzeczenia.

– przysłówek *радостно*:

[19] Ogłosiła z *radością*, że Zuzia będzie miała rodzeństwo, Ewa jest w ciąży i cała rodzina tym żyje.
Радостно поделилась новостью, что у Зузы скоро родится братик или сестричка. Ева беременна, и вся семья этим живет.

Znaczenie wyrażenia przyimkowego z *radością* jest przekazywane w tekście docelowym przez przysłówek *радостно*.

– przymiotnik *радостный*:

[20] Odańczyłyśmy z Muchą taniec *radości*.
Мы с Мухой станцевали *радостный* танец.

Zarówno polski rzeczownik, jak i rosyjski przymiotnik pełnią funkcję przydawki, określając wyraz *танец/танец*.

Kolejny leksem, który w tekście docelowym ma cztery odpowiedniki, to rzeczownik *подзів*, na miejscu którego zostały użyte:

– rzeczownik *удивление*, np.:

[21] – Rzeczywiście, teraz to wszystko wygląda zupełnie inaczej – przyznałam z niekłamany *podziwem*.
– Да, он совсем не так выглядит, – признала с *удивлением*.

Warto podkreślić, że w słowniku polsko-rosyjskim przedstawiono inne niż użyty w powyższym przykładzie ekwiwalenty rzeczownika *подзів*: *изумление*,

восхищение, восторг (WSPR, P–Ż 83). Również słownik rosyjsko-polski nie odnotowuje leksemu *podziw* jako ekwiwalentu rzeczownika *удивление*, podając następujące odpowiedniki: *zdziwienie, zdumienie* (WSRP, П–Я 1330). Można zatem stwierdzić, że pozytywnie wartościowane uczucie podziwu zostało osłabione w tekście przekładu poprzez użycie leksemu o nacechowaniu ambiwalentnym – dodatnim bądź ujemnym w zależności od sytuacji pozajęzykowej. Eksplicacje ze słowników definicyjnych zostały zebrane w tabeli 4.

Tabela 4. Definicje rzeczowników *podziw* i *удивление*

<i>podziw</i>		<i>удивление</i>		
WSJP	ISJP	SRJ	BTS	NSRJ
‘przyjemny stan psychiczny, występujący, gdy patrzymy na coś, co nam się niezwykle podoba, lub mamy kontakt z kimś wyjątkowym’	‘uczucie przyjemności, z jaką patrzymy na coś, co się nam bardzo podoba, lub uznania i szacunku, jaki budzi w nas jakaś osoba, jej umiejętności, dokonania, charakter itp.’	‘состояние, вызванное сильным впечатлением от чего-л. необычного, неожиданного, странного, непонятного; изумление’	‘состояние, вызванное сильным впечатлением от чего-л. необычного, неожиданного, странного, непонятного; изумление’	‘состояние, вызванное сильным впечатлением от чего-л. поражающего, неожиданностью, необычностью, странностью’

Jak pokazują przywołane wyżej eksplicacje, rosyjski rzeczownik *удивление* w odróżnieniu od polskiego rzeczownika *podziw* nie zawiera semu oceny wysoce pozytywnej dla obiektu emocji.

– czasownik *удивиться*:

[22] – Ambitnie – stwierdziłam z *podziwem*.

– Честолюбивые планы! – *удивилась* я.

Wyróżniony czasownik rosyjski odpowiada polskiemu znaczeniu *zdziwić się, zdumieć się*, a zatem, podobnie jak w sytuacji użycia współrdzennego rzeczownika w poprzednim przykładzie, znaczenie emocji pozytywnej zaciera się.

– przysłówek *удивленно*:

[23] – Jak pani się udało to załatwić tak szybko? – zapytała z *podziwem*.

– Как это вы так быстро справились? – спросила она *удивленно*.

Kolejny już raz na miejscu wyrażenia przyimkowego w funkcji okolicznika w tekście docelowym został użyty przysłówek ze znaczeniem emotywnym.

– przymiotnik *удивительный*:

[24] To naprawdę godne *podziwu*.

Это просто *удивительно*!

Rosyjski przymiotnik w formie krótkiej pełni funkcję orzeczenia podobnie jak polskie wyrażenie *godne podziwu*.

Ostatni z rzeczowników, dla którego w zebranych materiale przewidziano cztery różne realizacje w tekście docelowym, to leksem *entuzjazm*. Został on zastąpiony:

– przysłówkiem *радостно*:

[25] – Ja tes²! Możemy u Zuzi! – zawołała z *entuzjazmem*.

– Я тоже! Пошли к Зузе! – *радостно* завопила малышка.

Przysłówek obecny w tekście przekładu jest leksykalnym wykładnikiem innej emocji pozytywnej – radości. Entuzjazm jako ‘stan psychiczny osoby, która ma wielką chęć robienia czegoś lub uczestniczenia w czymś’ (WSJP, źródło elektroniczne) różni się od radości nie tylko intensywnością odczucia, lecz również elementem zaangażowania, implicytnej chęci aktywności.

– rzeczownikiem *энтузиазм*:

[26] – A ty wiesz co, Anka? To jest zajebiste dobry pomysł! – zawołał z *entuzjazmem*.

– А знаешь что, Анка? Это просто офигенная идея! – с *энтузиазмом* завопил он.

W tekście przekładu został użyty główny odpowiednik słownikowy, obok tego leksemu słownik podaje również ekwiwalenty *подъем* i *восторг*.

– rzeczownikiem *интерес*:

[27] – Tak, Oła, pokaż mi, gdzie jest twój pokój u babci i dziadka! – zawołałam z udawanym *entuzjazmem*.

– Да, Оля, покажи, где твоя комната у бабы с дедом! – воскликнула я с притворным *интересом*.

Choć użyty odpowiednik nie jest ekwiwalentem słownikowym, zawiera cechę semantyczną mentalnej aktywności subiekta. Należy zwrócić uwagę na fakt, że oba wyróżnione czasowniki zostały użyte wraz z określeniami, które wskazują na nieszczerłość nazywanych stanów emocjonalnych (*удаваным/притворным*).

² Fragment wypowiedzi dziecka w wieku przedszkolnym.

Znaczenia wyróżnionych rzeczowników zostały porównane w tabeli 5 z wykorzystaniem definicji słownikowych:

Tabela 5. Definicje rzeczowników *entuzjazm* i *интерес*

<i>entuzjazm</i>		<i>интерес</i>		
WSJP	ISJP	SRJ	BTS	NSRJ
‘stan psychiczny osoby, która ma wielką chęć robienia czegoś lub uczestniczenia w czymś’	‘stan, w którym odczuwamy podniecenie, radość i zapał do czegoś’	‘внимание, любопытство, проявляемое к кому-, чему-л., преимущественная направленность мысли на какой-л. объект’	‘внимание, любопытство, проявляемое к кому-, чему-л.’	‘внимание, возбуждаемое по отношению к кому-л., чему-л. важному, полезному’

– rzeczownikiem *восторг*:

[28] – Rodzice nie podzielają tego *entuzjazmu*?

– А что, родители были не в *восторге*?

W tekście przekładu został użyty jeden z odpowiedników słownikowych rzeczownika *entuzjazm*. Wyróżnione rzeczowniki emotywne pełnią różne funkcje w zdaniu – rzeczownik polski jest dopełnieniem, natomiast rosyjski wchodzi w skład orzeczenia. W tabeli 6 przywołam wyjaśnienia znaczenia rzeczownika *восторг* przedstawione w słownikach definicyjnych.

Tabela 6. Znaczenie rzeczownika *восторг* na podstawie słowników definicyjnych

<i>восторг</i>		
SRJ	BTS	NSRJ
‘сильный подъем радостных чувств; восхищение’	‘необычайно радостное состояние, чувство восхищения’	‘необычайно радостное состояние, сильный подъем радостных чувств’

Choć w sensie jakościowym emocje nazywane przez rzeczowniki *entuzjazm* i *восторг* są różne, wyrazy te są podawane jako odpowiedniki w słownikach przekładowych. Zestawiając przywołane znaczenia z przytoczonymi wyżej definicjami rzeczownika *entuzjazm*, za ich wspólny mianownik można uznać niewątpliwą intensywność obu emocji.

W tabeli 7 zostały zebrane ekwiwalenty rzeczowników nazywających emocje pozytywne oraz ich rosyjskie ekwiwalenty tekstowe z uwzględnieniem przynależności morfologicznej.

Tabela 7. Rosyjskie odpowiedniki polskich rzeczowników ze znaczeniem emocji pozytywnych w zebranych materiale

Polski rzeczownik nazywający stan emocjonalny	Rosyjskie odpowiedniki tekstowe				
	Rzeczowniki	Czasowniki	Przymiotniki	Przysłówki	Inne
<i>entuzjizm</i>	<i>энтузиазм, восторг, интерес</i>			<i>радостно</i>	
<i>nadzieja</i>	<i>надежда</i>	<i>надеяться</i>			<i>надеясь (imiesłów przysłówkowy)</i>
<i>podziw</i>	<i>удивление</i>	<i>удивиться</i>	<i>удивительный</i>	<i>удивленно</i>	
<i>radość</i>	<i>радость</i>	<i>радоваться</i>	<i>радостный</i>	<i>радостно</i>	
<i>rozbawienie</i>				<i>весело</i>	
<i>szczęście</i>	<i>счастье</i>	<i>повезло</i>			<i>жить-поживать</i>
<i>szczęście i radość</i>	<i>счастье</i>				
<i>ulga</i>	<i>облегчение</i>				
<i>wdzięczność</i>			<i>благодарный</i>		
<i>zachwyt</i>	<i>восхищение</i>	<i>восхищаться</i>		<i>восхищенно</i>	
<i>zaufanie</i>		<i>доверять</i>			

Pełen repertuar samodzielnych części mowy wśród odpowiedników prezentuje rzeczownik *radość* – *радость, радоваться, радостный, радостно*. Podobna sytuacja dotyczy rzeczownika *podziw*, przy czym, jak już wcześniej wspomniałam, znaczenie pozytywne zostało osłabione w przekładzie poprzez zastosowanie nazwy emocji o ambiwalentnym wartościowaniu i jej derywatów: *удивление, удивиться, удивительный, удивленно*.

W przypadku rzeczowników mających w tekście przekładu cztery różne ekwiwalenty, niektóre z nich były wyrazami współrdzennymi rzeczownika, będącego głównym odpowiednikiem słownikowym, inne z kolei prezentowały przynależność do różnych rodzin wyrazów (np.: *entuzjizm* – *энтузиазм, восторг, интерес, радостно*).

Na podstawie obserwacji wynotowanych przykładów można zauważyć pewną prawidłowość: jeśli rzeczowniki nazywające emocje wraz z przyimkiem występują w funkcji okoliczników, są zazwyczaj tłumaczone na język rosyjski jako przysłówki współrdzenne z głównym odpowiednikiem słownikowym. Zmiana morfologiczna nie generuje w takiej sytuacji zmiany funkcji składniowej leksemu emotywnego. Porównajmy przykłady:

z zachwytem – восхищенно
z rozbawieniem – весело
z radością – радостно
z podziwem – удивленно
z entuzjazmem – радостно

Przysłówki to najbardziej typowa forma wyrażenia okolicznika sposobu.

Przeprowadzone badanie pokazało, że mimo obecności utrwalonych w słownikach przekładowych odpowiedników, znaczenie rzeczowników nazywające wybrane emocje pozytywne jest w tekście rosyjskiego przekładu przekazywane w różny sposób. Przedstawiony repertuar ekwiwalentów tekstowych nie jest bynajmniej pełny i ostateczny. Polskie i rosyjskie leksemy emotywnie będące różnymi częściami mowy zazwyczaj pełnią odmienne funkcje składniowe. Jednak przekaz znaczenia może się odbywać różnymi drogami – ważne jest to, by znaczenie emotywnie zostało zachowane w tekście docelowym. Wspomniany repertuar pozostaje więc otwarty, realizacje tekstowe nie zawsze będą spójne z odpowiednikami proponowanymi przez słownik.

Niniejszy artykuł jest przyczynkiem do powstania polsko-rosyjskiego słownika leksyki emotywniej. Badanie na niewielkiej grupie przykładów – wybranych z książki jednego autora, przełożonej przez jednego tłumacza, stanowi wstęp do przygotowania większego opracowania. Jednak pozwala to już stwierdzić, że rzeczowniki nazywające emocje, mimo obecności dokładnych ekwiwalentów, utrwalonych w słownikach przekładowych, są tłumaczone za pomocą leksemów modyfikujących ich znaczenie zarówno w aspekcie ilościowym (poprzez użycie leksemów wskazujących na stany emocjonalne o większej lub mniejszej intensywności) oraz jakościowym. Oprócz tego emotywnie znaczenie wybranych rzeczowników jest też przekazywane w tekście docelowym za pomocą wyrazów odnoszących się do innych części mowy, często współrzędnych z głównym odpowiednikiem słownikowym. Warto się jednak zastanowić, czy w takiej sytuacji należy je traktować jako odpowiedniki rzeczownika polskiego. Mogą bowiem z jednej strony zostać uznane za ekwiwalenty kontekstowe, lecz z drugiej strony w podobnych przypadkach jednostką przekładu zdaje się nie tyle pojedynczy leksem nazywający stan emocjonalny, ile całe zdanie, w skład którego wchodzi. A zatem ważne zdaje się to, by do tekstu docelowego zostało przeniesione znaczenie emotywnie, nieważne, w jakiej formie morfologicznej znajdzie realizację. Struktura planowanego opracowania leksykograficznego będzie oparta na zestawieniu ekwiwalentów słownikowych z odpowiednikami tekstowymi, wyekscerpowanymi na podstawie obserwacji dwutekstów, oraz przykładami użycia konkretnych realizacji tekstowych w formie cytatów. Jako źródło posłuży współczesna polska literatura obyczajowa oraz teksty jej rosyjskiego przekładu. Celem opracowania będzie prezentacja możliwych form przekazu tego, co często uważamy za niewyraźne, co niejednokrotnie trudno ubrać we właściwe słowa. Taki leksykon

może okazać się przydatny zarówno w praktyce translatorskiej, jak i dydaktycznej, jako źródło gotowych rozwiązań w sytuacji wyrażania uczuć bądź mówienia o nich dla uczących się języka rosyjskiego. Ponadto zebrane konstrukcje mogą pomóc uczącym się w uświadomieniu sobie, że nie zawsze należy tłumaczyć dosłownie, że ta sama treść może zostać przekazana za pomocą odmiennych form czy środków nawet wtedy, gdy językiem docelowym jest język pokrewny i istnieją ustalone odpowiedniki słownikowe.

Bibliografia

- Apresân, Ūrij. „Obraz čeloveka po danym âzyka: popytka sistemnogo opisaniâ”. *Voprosy âzykoznanîâ*, 1, 1995, s. 37–67.
- Babenko, Lûdmila. *Leksičeskie sredstva oboznačeniâ èmocij*. Sverdlovsk, Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta, 1989.
- Borek, Małgorzata. *Uczucia i emocje w rosyjskich i polskich metaforach. Aspekt lingwistyczny*. Katowice, Uniwersytet Śląski w Katowicach–Oficyna Wydawnicza Waław Walasek, 2012.
- Chudyk, Dorota. „Rosyjskie i polskie konstrukcje porównawcze z przymiotnikami nazywającymi barwę pomarańczową (semantyka, struktura, składnia)”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka*, 5, 2013, s. 9–19.
- Czapiga, Zofia. „O ekspresywności wypowiedzeń emotywnych (na materiale języka rosyjskiego i polskiego)”. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica Rossica*, 11, 2015, s. 19–27.
- Data, Krystyna. „W jaki sposób językoznawcy opisują emocje?”. *Język a Kultura*. T. 14: *Uczucia w języku i tekście*. Red. Iwona Nowakowska-Kempna, Anna Dąbrowska, Janusz Anusiewicz. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000, s. 245–252.
- Gak, Vladimir. „Èmocii i ocenki v strukture vyskazyvaniâ i teksta”. *Vestnik MGU*, 3, ser. 9, s. 87–95.
- Grabias, Stanisław. *O ekspresywności języka: ekspresja a słowotwórstwo*. Lublin, Wydawnictwo Lubelskie, 1981.
- Izard, Kërrol Èllis. *Èmocii čeloveka*. Moskwa, Izdatel'stvo MGU, 1980.
- Kamalova, Alla, Gennady Berestnev. „Èmocii kak predmet lingvističeskogo izučeniâ (na materiale russkogo âzyka)”. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 10 (2), 2019, s. 349–360.
- Kolčevs'ka, Katažina. *Kto esli ne â*. Przeł. Alëna Galicka. Belgorod, Izdatel'stvo klub semejnogo dosuga, 2016.
- Kołczewska, Katarzyna. *Kto, jak nie ja?*. Warszawa, Prószyński i S-ka, 2013.
- Kožina, Margarita, Lidiâ Duskaeva, Vladimir Salimovskij. *Stilistika russkogo âzyka. Učebnik*. Moskwa, Flinta, Nauka, 2011.
- Łątka, Elżbieta. „Czy mówienie o emocjach w języku obcym jest możliwe? O potrzebie rekonstruowania skryptów kulturowych wyrażania emocji dla glottodydaktyków polszczyzny”. *Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 19, 2012, s. 35–43.
- Orzechowska, Joanna. „Èmotivnyj komponent značeniâ prilagatel'nyh v russkom âzyke”. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 11 (1), 2020, s. 407–416.
- Popowicz, Joanna. *RADOŚĆ we współczesnym języku hiszpańskim i polskim. Kognitywna analiza semantyczna wybranych leksemów*. Kraków, Towarzystwo Utworów i Wydawców Prac „Universitas”, 2018.
- Wierzbička, Anna. *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1971.

Wykaz skrótów stosowanych w tekście

- BTS – Kuznecov, Sergej, red. *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo âzyka*. Sankt-Peterburg, Norint, 2000.
- ISJP, A–Ó – Bańko, Mirosław, red. *Inny słownik języka polskiego. A–Ó*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- ISJP, P–Ż – Bańko, Mirosław, red. *Inny słownik języka polskiego. P–Ż*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- NSRJ – Efreмова, Tat'âna. *Novyj slovar' russkogo âzyka. Tolkovo-slovoobrazovatel'nyj*. Web. 6.09.2021. www.udarenieru.ru.
- NSRPPR – Wawrzyńczyk, Jan, red. *Nowy słownik rosyjsko-polski polsko-rosyjski*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2021.
- SRJ – Evgen'eva, Anastasiâ, red. *Slovar' russkogo âzyka v četyrëh tomah*. Moskva, Russkij âzyk, 1981–1984.
- WSJP – Źmigrodzki, Piotr, red. *Wielki słownik języka polskiego*. Web. 10.09.2021. www.wsjp.pl.
- WSPR, A–Ó – Hessen, Dymitr, Ryszard Stypuła. *Wielki słownik polsko-rosyjski. A–Ó*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1979.
- WSPR, P–Ż – Hessen, Dymitr, Ryszard Stypuła. *Wielki słownik polsko-rosyjski. P–Ż*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1979.
- WSRP, A–O – Mirowicz, Anatol et al. *Wielki słownik rosyjsko-polski. A–O*. Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa, 1980.
- WSRP, П–Я – Mirowicz, Anatol et al. *Wielki słownik rosyjsko-polski. П–Я*. Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa, 1980.